

УНІФІКАЦІЯ ЯК ЗАКОНОМІРНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

УДК 341.9.019

Є. Д. СТРЕЛЬЦОВА*кандидат юридичних наук, доцент, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова*

Стаття присвячена огляду основних тенденцій розвитку уніфікації міжнародного приватного права, який супроводжується аналізом сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень в цій сфері.

Ключові слова: уніфікація, уніфікація права, форми та способи уніфікації, гармонізація права, зближення права.

UNIFICATION AS A NATURAL TENDENCY OF THE
DEVELOPMENT OF PRIVATE INTERNATIONAL
LAW: A GENERAL SURVEY

Streltsova E.

Received: 16 Apr 2015.

Актуальність теми дослідження. Одною з загальноновизнаних тенденцій розвитку сучасного міжнародного приватного права вважається зміцнення такого явища, як уніфікація права. Необхідність уніфікації міжнародного приватного права обумовлена не тільки розширенням традиційних сфер взаємодії суб'єктів різних національних правових систем, таких, як міжнародна купівля-продаж товарів, банківські операції, міжнародні перевезення різними видами транспорту, а й зростаючим колом нових видів правовідносин, які раніше не піддавалися уніфікації, зокрема: неспроможність; електронна торгівля; операції юридичних осіб, що діють на територіях офшорних зон; нові види договірних відносин; делікти; окремі нові інститути сімейного права (наприклад, сурогатне материнство, одностатеві шлюби) [8, 33–38] та інші.

Не маючи наміру в цій статті проводити детальне дослідження теоретичних аспектів уніфікації права та наукових дискусій навколо її визначення; її правової природи; сфер, форм, способів, методів реалізації, а також її співвідношення з такими поняттями, як гармонізація та зближення права, все ж вважаємо за необхідне уточнити деякі загальні положення. Відносно терміну «уніфікація» (франц. – *unification* від лат. «*unus*» – один та «*facere*» – робити) слід відмітити, що в перекладі

з латинської він означає приведення чого-небудь до однотайності. Тлумачні словники визначають загальне поняття «уніфікації» як приведення чого-небудь до єдиної форми або системи, до однотайності [6, 724], а поняття «уніфікація права» – як «забезпечення однотайності національно-правових норм (колізійних та матеріальних), які регулюють цивільно-правові відносини з міжнародним елементом», або як процес вироблення однотайних національно-правових норм, які регулюють відносини, що виникають у сфері міжнародного господарського обороту [16, 1131].

Уніфікація права, за думкою ряду вчених, є процесом приведення чинного права до єдиної системи, усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин в різних країнах [17, 215]. За іншим визначенням, уніфікація вважається як однотайність колізійних та матеріальних норм у певній сфері відносин [7, 31]. Загалом уніфікація як правовий термін традиційно пов'язується зі сферою міжнародного приватного права, проте наразі висловлюються погляди відносно того, що уніфікацією охоплюється й публічно-правова сфера регулювання економічних відносин [11].

Як вказувалось вище, дискусійні питання теоретичних аспектів уніфікації права є поза нашої уваги і заслуговують на окреме глибоке дослідження. **Метою ж даної статті є спроба виявити сучасні тенденції розвитку уніфікації міжнародного приватного права і позначити окремі проблемні питання, які супроводжують цей процесу.**

Ступінь дослідження проблеми. Різні наукові підходи до визначення уніфікації права в цілому та в галузі міжнародного приватного права зокрема, відсутність єдиної обґрунтованої позиції стосовно її правової природи, форм,

прийомів та напрямків вказують на необхідність подальших теоретичних розробок цієї проблематики. В той же час треба визнати, що в Україні останнім часом окремі питання уніфікації міжнародного приватного права стають предметом наукового пошуку [5; 12; 14; 15], отже, серед вітчизняних дослідників можна виділити: Г. В. Галущенко, А. С. Довгерта, В. І. Кисіля, В. Я. Калакуру, О. О. Мережку, В. В. Попко та інш. Велика кількість наукових публікацій, оглядів практик и коментарів підготовлена зарубіжними фахівцями, серед них – відомі науковці: М. Ансель, С. В. Бахін, М. Бонелл, Ю. Базедов, Н. Г. Вілкова, Р. Давід, І. С. Зикін, Л. А. Лунц, А. Л. Маковський, К. Шмітгофф та інш. В своїх працях вони проводять дослідження міжнародно-договірної уніфікації матеріальних і колізійних норм, уніфікації в рамках міжнародних організацій та інтеграційних об'єднань, новітніх сфер правового регулювання тощо.

Виклад основного матеріалу. З самого початку розвитку уніфікації найбільш ідеальною її формою вважалась міжнародно-договірна уніфікація, так як завдяки міжнародному договору, прийняття котрого є необхідною умовою даної форми уніфікації, забезпечується відносна однотайність та стабільність регулювання відповідних відносин на території різних країн. Крім того, виконання міжнародного договору та реалізація зафіксованих у ньому норм забезпечується примусовою силою держави-учасниці.

Початок становлення міжнародно-договірної уніфікації приватного права традиційно відносять до другої половини 19 століття, коли міжнародна спільнота усвідомила необхідність однакового правового регулювання відносин інтелектуальної власності (прийняття Паризької конвенції з охорони промислової власності (1883), Бернської конвенції з

охорони художніх і літературних творів (1886). Далі – з'явилися «морські» конвенції: Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент (1924), Конвенція про уніфікацію деяких правил про надання допомоги та рятування на морі (1910), Конвенція про уніфікацію деяких правил про зіткнення суден (1910) та ін. Подальшого розвитку процес міжнародно-договірної уніфікації набув після другої світової війни і супроводжувався прийняттям міжнародних конвенцій у сфері транспорту (Конвенція ООН про морське перевезення вантажів (1978), Монреальська конвенція про уніфікацію деяких правил про міжнародні повітряні перевезення 1999) та ін.); у сфері торговельно-економічних відносин (Віденська конвенція про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (1980), Оттавська конвенція про міжнародний фінансовий лізинг (1988)) і т.д. Міжнародно-договірною уніфікацією також були охоплені сфери сімейних відносин (Конвенція про складання шлюбу та визнання його недійсним, 1978), міжнародного цивільного та арбітражного процесів (Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, 1958; Гаазька конвенція щодо угод про вибір суду, 2005) і т.д.

Проте слід зазначити, що міжнародно-договірна форма уніфікації не повною мірою виправдала своє призначення, а саме – досягнення одностайного регулювання відповідних відносин, так як деякі з міжнародних конвенцій досі не вступили в силу з ряду причин: одна з них – недостатня кількість приєднавшихся до них держав. Існує і ряд інших причин правового, політичного та економічного характеру, аналіз яких заслуговує на окреме дослідження [21, 160; 9, 157]. Наочним прикладом цьому можуть служити міжнародні конвенції, що регулюють відносини з перевезень вантажів різними видами транспорту [20, 83–85]. У зв'язку

з таким становищем Міжнародний морський комітет, який свого часу ініціював широкомасштабну міжнародно-договірну уніфікацію, наразі, з урахуванням деяких невдалих спроб уніфікації, переорієнтував свою тактику на удосконалення рівня ратифікації найбільш важливих діючих конвенцій, а також на ретельніший аналіз імплементації та тлумачення їх норм у правозастосовній практиці [21, 165].

Вищевказані перешкоди на шляху міжнародної універсальної уніфікації протягом останніх часів призвели до трансформації уявлень про міжнародну уніфікацію приватного права: виникає все більше осяжна необхідність у використанні нових способів і форм уніфікації, яка обумовлена якісними і кількісними змінами характеру міжнародної торгівлі, відсутністю правових інструментів, що забезпечують баланс інтересів учасників міжнародного комерційного обороту. У зв'язку з цим виділяють новий етап уніфікації, який почався у кінці 20 віку та продовжує розвиватися в даний час. Він викликаний розвитком, в основному, інститутів договірної права на фоні ускладнення суспільних відносин, товарообігу, договірних зв'язків тощо, а також провідною роллю таких принципів міжнародного приватного права, як автономія волі сторін, свобода договору, що дозволяє господарюючим суб'єктам самостійно розробляти договірні конструкції: типові контракти, загальні умови, зводи єдиних правил і т.д. Проте виникають правові питання, пов'язані, зокрема, зі з'ясуванням правової природи таких конструкцій під кутом зору розгляду їх як джерел права. Як відомо, у світових національних правових системах існують різні підходи до питання, що є джерелом права, тому відносно зазначених документів висловлюються різні думки [1, 68–69].

В зв'язку з цим слід виділити концепцію *Lex mercatoria*, яка відома з

Середньовіччя, або, як вона наразі зветься – нова *Lex mercatoria* [25]. Як відомо, суть цієї доктрини полягає у створенні автономної системи регулювання міжнародного торгового обороту на основі звичаїв і усталеної практики [4, 396–397]. На користь застосування цієї доктрини вказує і той факт, що колізійний спосіб регулювання не повною мірою задовольняє потребам міжнародної торгівлі (хоча заради справедливості треба зауважити, що серед тенденцій сучасного розвитку міжнародного приватного права виділяються і відносно нові підходи стосовно «гнучких» колізійних принципів [3, 153]). В результаті застосування колізійних норм міжнародні торгові угоди опиняються у сфері регулювання національного законодавства, яке не враховує достатньою мірою специфіку міжнародного торгового обороту, призначене для регулювання внутрішніх відносин, відображає традиції, історію та особливості юридичної техніки конкретної держави. Таким чином, протиріччя між міжнародним характером угоди і національним характером регулювання, що виникають внаслідок звернення до колізійного способу, відіграло певну роль у тому, щоб стимулювати розвиток нового *Lex Mercatoria* [25]. Незважаючи на привабливість концепції цієї доктрини, вона має і своїх опонентів, які критикують її, зокрема, за невизначеність її джерел [18, 245]. З метою внесення ясності з цього питання і пошуку компромісу міжнародне співтовариство за допомогою УНІДРУА ініціювало розробку зводу нормативних правил, який повинен був стати прикладом загальних принципів [19, 618]. Результатом цієї роботи стало прийняття в 1994 р. Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, які діють досі вже в третій редакції 2010 р., що свідчить про затребуваність цього документа. Метою розробки цього документа було створення норм, які б застосовувалися

у відповідних випадках як норми права, тобто, щоб при виборі Принципів УНІДРУА в якості застосовного права вони були б аналогічні вибору сторонами національного права будь-якої держави або застосовного національного права в силу колізійної норми.

Проте не всі державні суди визнають їх джерелами права і в окремих випадках застосовують в якості факультативних засобів. Однак, як показує практика, вони мають дуже важливе практичне значення і надають регулюючого впливу на відповідні відносини. Вирішальну роль в просуванні цієї ідеї грає міжнародний комерційний арбітраж, у практиці якого широко застосовуються зазначені Принципи [2, 51]. Слід підкреслити, що зважаючи на сучасний етап розвитку правовідносин, які є предметом міжнародного приватного права, характеризується зростанням потреби в механізмі недержавного міжнародного третейського розгляду, оскільки такий порядок вирішення спорів створює необхідні умови для застосування договірних конструкцій, які сторони розробляють для регулювання своїх відносин, і забезпечує адекватне застосування уніфікованих норм *Lex mercatoria*. У зв'язку з цим актуалізуються перспективи уніфікації законодавства про альтернативні способи врегулювання комерційних спорів – транскордонні погоджувальні процедури. У даному контексті особлива роль належить Типовому закону ЮНСІТРАЛ про міжнародні комерційні погоджувальні процедури, Погоджувальному регламенту ЮНИСТРАЛ [25], які можна прийняти за основу розробки, зокрема, українського законодавства про медіацію (посередництво), який сьогодні існує у формі законопроекту.

Ще одною відмінною рисою сучасного етапу уніфікації міжнародного приватного права у світовому масштабі є регіональна уніфікації приватного права, яка

розглядається як більш дієвий механізм регулювання правовідносин, в порівнянні з універсальною міжнародно-договірною уніфікацією. Мається на увазі уніфікація в рамках ЄС, СНД, ЄврАзЕС, Латинської Америки, Африки та ін. [10, 96–97]. Нового імпульсу уніфікації міжнародного приватного права в міждержавних інтеграційних об'єднаннях було надано розвитком і ускладненням регіональної економічної інтеграції. Так, наприклад, в рамках ЄС спостерігаються процес гармонізації та уніфікації договірних права, результати якого в останні роки набувають пріоритетного значення при упорядкуванні матеріально-правового регулювання відповідних відносин. Це явище розвивалося поетапно: у 1998 році була створена дослідницька група по Європейському цивільному кодексу; в кінці 1990-х років Комісія Ландо розробила Принципи Європейського договірних права; в 2008 р. був опублікований ряд документів, іменованих Принципами і спрямованих на регламентування окремих видів договірних і позадоговірних відносин (Принципи європейського права про комерційне агентування, франшизи, дистрибуції та ін.); в 2009 р. бал підготовлений Проект загальною довідкової схеми, який являє собою кодифікацію європейського договірних права [22]; в 2010 р. опублікована Зелена книга по європейському договірному праву, в якій для подальшого обговорення представлені сім варіантів Проекту загальної довідкової схеми) [3, 159–160] і т.д. Таким чином, в ЄС складається новітня система уніфікованого регулювання договірних відносин, яка представляє собою, крім відповідних Регламентів ЄС, принципи і загальні схеми рекомендаційного характеру.

Один з напрямків регіональної уніфікації права, яку в широкому сенсі визначають як процес гармонійної взаємодії правових систем, стало проявлятися за допомогою рішень судів інтеграційних

об'єднань Латинської Америки, наприклад: Суду справедливості Андського співтовариства, Постійного суду Меркосуру, Карибського суду справедливості, Центральноамериканського суду. Основна мета створення і діяльності таких судів пов'язана із забезпеченням однакового формування, тлумачення і застосування уніфікованого права інтеграційного об'єднання [13, 15].

Одним з нових напрямків в сучасних дослідженнях міжнародного приватного права є дифузія права. Теорія дифузії розглядається в якості стихійного проникнення правових норм, що діють в іноземній державі, в національне право. Цінністю дифузії як способу уніфікації права вважається те, що вона здійснюється незалежно від наявності взаємної домовленості між відповідними суб'єктами міжнародного права і може розглядатися в якості альтернативи міжнародно-правовому способу уніфікації права. Дослідження явища дифузії права актуально в силу того, що запозичення вдало сформульованих норм права чи принципів правового регулювання приймає все більш поширений характер. Завдяки переходу багатьох держав до ринкової системи в надрах економічних відносин найчастіше зустрічаються однотипні договірні зв'язки. Поряд з дифузією права в якості нових способів уніфікації виділяють також трансплантацію норм права, експорт права як різні види вираження загального прагнення забезпечити гармонійну взаємодію національних правових норм, тобто уніфікувати правове регулювання взаємовідносин між суб'єктами громадянського права різних держав. Дослідники даної теорії вважають її найбільш пристосованою для адаптації іноземної правової системи до національних умов [24].

Висновки. Розгляд загальних проблем уніфікації міжнародного приватного права дозволяє стверджувати, що

уніфікація, в різних її проявах, способах і формах, була і залишається закономірною тенденцією розвитку міжнародного приватного права. Причому, спостерігається як загальне прагнення до уніфікації норм шляхом прийняття

міжнародних договорів універсального і регіонального характеру у межах інтеграційних об'єднань, так й переосмислення традиційних форм уніфікації та вироблення нових альтернативних її способів і прийомів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Бахин С. В.* Субправо (международные своды унифицированного контрактного права) / С. В. Бахин. – СПб : Юридический центр Пресс, 2002. – 311 с.
2. *Венская конвенция* о договорах международной купли-продажи товаров: практика применения в России и за рубежом / [отв. ред. А. С. Комаров]. – М. : Волгтерс Клаувер, 2007. – 288 с.
3. *Довгерт А. С.* Уніфікація матеріальних норм міжнародного приватного договору права / А. С. Довгерт // Міжнародне приватне право. Особлива частина : підручник / [за ред. А. С. Довгерта і В. І. Кисіля]. – К. : Алерта, 2013. – С. 157–161. – 400 с.
4. *Зыкин И. С.* Теория «lex mercatoria» / И. С. Зыкин // Международное частное право: современные проблемы. – М. : ТЕИС, 1994. – С. 396–404. – 507 с.
5. *Калакура В. Я.* Кодифікація міжнародного приватного права в країнах Європи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. Я. Калакура. – К., 1993. – 27 с.
6. *Крысин Л. П.* Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. – М. : Эксмо, 2008. – 944 с.
7. *Луниц А. А.* Курс международного частного права : в 3 т. / А. А. Луниц. – М. : Спарк, 2002. – 1007 с.
8. *Майданик Р. А.* Репродуктивні права. Сурогатне материнство / Р. А. Майданик. – К. : Алерта, 2013. – 48 с. – (Серія «Курс медичного права»).
9. *Маковский А. Л.* Международно-договорная унификация морского права: некоторые итоги, тенденции и перспективы / А. Л. Маковский // Морской транспорт и международное судоходство: правовые и экономические вопросы : XIV междунар. конфер. «Мир на морях». – М., 1990. – С. 156–165.
10. *Міжнародне приватне право.* Загальна частина : підручник / [за ред. А. С. Довгерта і В. І. Кисіля]. – К. : Алерта, 2012. – 376 с.
11. *Пакерман Г. А.* Определение понятия «унификации права» в современных условиях экономического развития [Электронный ресурс] / Г. А. Пакерман. – Режим доступа : <http://studijuridice.md/revista-nr-1-2-2011/opredelenie-ponyatiya-unifikatsii-pra>. – Название с экрана.
12. *Попко В. В.* Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках Гаазької конференції : монографія / В. В. Попко. – К., 2007. – 358 с.
13. *Рафалюк Е. Е.* Решения судов интеграционных объединений Латинской Америки как форма унификации международного частного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Е. Е. Рафалюк. – М. : 2010. – 194 с.

14. Руденко О. В. Уніфікація міжнародного права в ЄС : монографія / О. В. Руденко. – Чернівці, 2009. – 248 с.
15. Стрельцова Е. Д. Этапы формирования единообразного морского права / Е. Д. Стрельцова // Правова держава. – 2012. – № 12. – С. 381–388.
16. *Юридическая энциклопедия* / [отв. ред. Б. Н. Топорнин]. – М. : Юристъ, 2001. – 1272 с.
17. Ющик О. І. Уніфікація в праві / О. І. Ющик // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. Енцикл., 2004. – Т. 6 : Т–Я. – 765 с.

СПИСОК ІНОЗЕМНОЇ ЛІТЕРАТУРИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ:

18. Berger K. The Creeping Codification of the Lex Mercatoria [Text] / K. Berger // Kluwer Law International. – 1999. – P.p. 243–275.
19. Bonell M. J. Unification of Law by Non-Legislative Means : The UNIDROIT Draft Principles for International Commercial Contracts [Text] / M. J. Bonell // The American Journal of Comparative Law. – Vol. 40. No. 3 (Summer 1992). – Pp. 617–633.
20. Frederic D. C. Political Participation and Legal Reform in the International Maritime Rulemaking Process: From the Hague Rules to the Hamburg Rules [Text] / D. C. Frederic // 22 Journal of Maritime Law and Commerce. – 1991. – P. 81–117.
21. Griggs P. Obstacles of Uniformity of Maritime Law [Text] / P. Griggs // CMI Yearbook 2002. – CMI, Antwerp, 2003. – Pp. 158–173.
22. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)* [Electronic resource]. – Accessed mode : http://ec.europa.eu/justice/contract/files/European-private-law_en.pdf. – Title from the screen.
23. Spamman H. Contemporary Legal Transplants – Legal Families and the Diffusion of (Corporate) Law [Electronic resource] / H. Spamman. – Access mode : http://www.law.harvard.edu/programs/olin_center/. – Title from the screen.
24. Sweet A. S. The New Lex Mercatoria and Transnational Governance [Electronic resource] / Faculty Scholarship Series. 2006 Paper 92. – Access mode : http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/92. – Title from the screen.
25. *UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use (2002)* [Electronic resource]. – Access mode : http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-conc/03-90953_Ebook.pdf. – Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції: 16.04.2015.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

UNIFICATION AS A NATURAL TENDENCY OF THE DEVELOPMENT OF PRIVATE INTERNATIONAL LAW: A GENERAL SURVEY

Streletsova E.

Abstract: The intensification of the process of international economic integration in the context of globalization, and other processes have objectively led to the development of the

unification of international private law, which aims at providing uniform regulation of various institutions: the international sale of goods, banking, international road, rail, air and sea transport. In addition to these areas there have recently emerged new areas of legal relations, which had not previously been subjected to unification, in particular: insolvency; e-commerce; transparency and openness of the activity of legal entities operating in the territory of offshore zones; new types of contractual obligations; torts; certain institutions of family law (such as “international” surrogate motherhood), etc. Issues related to the unification of private international law in the framework of the existing integration organizations have also increasingly attracted the scholarly interest. An overview of contemporary issues of unification of international private law allows concluding that unification, in its various forms, methods and instruments, has been and remains a regular trend of international private law. It appears that factors of political and economic nature affect considerably the dynamics of various forms of unification. Simultaneously: the further development of the principles of private law (like the party autonomy, freedom of contract), changes in the number and quality of relations between subjects of different national legal systems and integration associations – all that taken together has led to a rethinking of the traditional forms of unification and the development of alternative unification, as well as new methods and techniques, such as diffusion of law, export of law, transplantation of law, etc.

Keywords: unification, unification of law, forms and method of unification, harmonization of law, rapprochement of law.

УНИФИКАЦИЯ КАК ЗАКОНОМЕРНАЯ ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ЧАСТНОГО ПРАВА: ОБЩИЙ ОБЗОР

Стрельцова Е. Д.

Резюме: Статья посвящена обзору основных тенденций развития унификации международного частного права, который сопровождается анализом современных отечественных и зарубежных научных исследований в этой области.

Ключевые слова: унификация, унификация права, формы и способы унификации, гармонизация права, сближение права.